

LUURAAKO LYSENKO MYÖS SUOMALAISESSA HUUMEVALISTUKSESSA?

MATTI RIMPELÄ

Ehkäisevän päihdetyön suomalaiset toiminta-ajatukset on kiteytetty kansalliseen alkoholi-ohjelmaan ja huume-strategiaan. Molemmissa uskotaan valistukseen. Julkisessa keskustelussa valistususkko muuntuu usein muotoon: tuloksia saadaan, kun valistusta annetaan enemmän, monipuolisemmin ja aikaisemmin. Käytännössä valistus tuotteistuu tavallisesti kampanjoiksi, projekteiksi ja ohjelmiksi (esim. "Uskalla"). Varsin suosittuja ovat videot ja opettajille tarkoitetut kansiot, joista jokainen merkittävä toimija valmistelee oman versionsa.

Olen ollut keskustelemassa päihdevalistuksen mahdollisuuksista ja rajoituksista kymmenissä kouluterveyskyselyjen päihdetulosten raportointitilaisuuksissa. Kirjallisuuden ja kokemukseni perusteella olen esittänyt kriittisiä arvioita suoraan lapsiin ja nuoriin kohdistuvan päihdevalistuksen hyödyllisyydestä. Tämän epäilyn julkilausuminen on virittänyt hieman keskusteluakin, mutta myös johtanut vastareaktioihin, joista esimerkkinä on huumevalistusta markkinoiva koko sivun maksettu ilmoitus Satakunnan Kansassa viime joulun aikaan.

Koulujen päihdevalistuksesta ja laajemmin ehkäisevän päihdetyön haasteista on keskusteltu jo 80-luvulta alkaen kansainvälisessä kirjallisuudessa. Syyskuun puolivälissä noin 1 200 asiantuntijaa kokoontui Cardiffiin (Wales) Euroopan terveyden edistämisen kongressiin. Juuri ennen kongressimatkaa luin tästä lehdestä Markku Soikkelin (1998) katsauksen huumevalistuksen ajankohtaisiin kysymyksiin. Sen innoittamana katselin kongressimatkan yhteydessä tarkemmin ehkäisevää päihdetyötä käsitteleviä tekstejä.

Kongressin sessioissa pohdittiin muun

ohella myös huumevalistusta (esim. Bishop & al. 1998). Näyttelystä ja kirjakaupoista löytyi tuoreita ehkäisevää päihdetyötä ja erityisesti huumevalistusta käsitteleviä raportteja Englannista ja Walesista (White & Pitts 1997; Home Office 1998; Welsh Office 1998). Kun näiden virikkeiden innoittamana kävin kotiin palattuani Stakesin kirjastossa, käteeni osui Evaluation Review -lehden erikoisnumero huumeiden ehkäisyohjelmien nollatuloksista (Zero Effects..., 1998). Samaa teemaa pohdittiin myös lehden tuoreimman numeron artikkelissa (Gottfredson & al. 1998). Aiheen ajankohtaisuutta lisäsi edelleen uusimman Neuvon Antavat -lehden julkaisema selostus valmistumassa olevasta raportista "Lapsille ja nuorille suunnatun ehkäisevän päihdetyön arviointia" (Soikkeli 1998b).

Nämä tuoreet, joskin varsin valikoidut kirjallisuuspoiminnat tukivat aikaisempia päätelmiäni. D. M. Gormanin (1998) arviointi Yhdysvaltojen koulukeskeisistä huumepreventio-ohjelmista tuntuu sopivan myös Suomeen. Tarkasteltuaan evaluaatiotutkimuksia ja niiden tulosten vaikutuksia toimintaan vuosina 1986–1996 Gorman rinnasti koulujen huumevalistuksen toiminta-ajatusta Neuvostoliiton lysenkolaiseen maatalouteen. Lysenkon mukaan kasveilla oli vahva luontainen kyky sopeutua ympäristöönsä. Tätä uskoa sovellettiin laajasti maatalouteen Stalinin kaudella, useimmiten varsin tuhoisin seurauksin: "Vastaavasti usko siihen, että koulukeskeiset ohjelmat voivat opettaa lapsille taidon pysyä 'huumevapaana' on täysin yhdensuuntainen Yhdysvaltojen nykyisen yksilökeskeistä huumeettomuutta tavoittelevan huume-politiikan kanssa. Ohjelmien käyttövoimana ei ole tutkimuksen osoittama tehokkuus ja menestys,

vaan niiden toiminta-ajatusten yhteensopi-
vuus valmistelijoiden ja päättäjien keskuu-
dessa vallitsevien tulkintatapojen kanssa
(Gorman 1998, 141).

On tietenkin aika kärjistettyä kysyä, luu-
raako Lysenko myös suomalaisessa päihdevali-
stuksessa. Yhdysvaltojen ongelmia ja rat-
kaisuyrityksiä ei pidä suoraan siirtää Suo-
meen. Toisaalta vaikka huumeongelmamme
on vielä varsin vaatimaton kansainvälisessä
vertailussa, suunta on kuitenkin sama kuin
Yhdysvalloissa, Englannissa ja Walesissa.
Myös suomalaisen yhteiskunnan vastaus
näyttää olevan varsin samanlainen: paljon
ylätason puhetta strategioista ja ohjelmista,
lisää valistusta ja projekteja ja varsin vähän
panostusta tutkimus- ja kehittämissyöhön ja
ammattillisen osaamisen vahvistamiseen.
Otan seuraavassa pohdittavaksi sen mahdolli-
suuden, että suomalainen usko huumevali-
stukseen olisikin perusteetonta. Missä määrin
löydän tukea tälle olettamukselle? Jos se hy-
väksytään, millaisia olisivat toiminnan vaih-
toehdot?

HAASTEIKSI NÄYTTÖÖN PERUSTUVA EHKÄISEVÄ TYÖ

Cardiffin kongressin monista viesteistä mie-
leen jäi erityisesti keskustelu näyttöön perus-
tuvasta terveyden edistämisestä (evidence
based health promotion). Jo avauspuheenvuo-
rossa EU:n edustaja Matti Rajala piti tärkeänä
tavoitteiden ja toiminnan tarkempaa spesifi-
oimista. Arviointi, tuloksellisuus ja talous oli-
vat esillä useissa sessioissa.

Walesin Health Promotion Authority oli yh-
teistyössä taloustieteen yliopistoväen kanssa
käynnistänyt erityisen terveyden edistämisen
taloustieteen projektin. Terveystaloustiede on
ollut keskeisesti mukana Englannin kansalli-
sen terveysohjelman valmistelussa (ks. Lud-
brook & Farrar 1998). Terveyden edistämisen
taloutta käsitelleiden alustusten sanomana
oli, että taloustieteen kuluttajatutkimus ei ole
kovin kaukana terveyden edistämisen valistu-

neen valinnan (informed choice) haasteista.
Vielä enemmän taloustieteellä saattaa olla
annettavaa toimintaohjelmien suunnittelussa,
toteuttamisessa ja arvioinnissa. Myös vaihtoeh-
toiskustannusten vahva painottaminen tuntui
tärkeältä: terveyden edistämässä jokainen
toimintavalinta merkitsee, että sidotut resurssit
ovat poissa muista mahdollisista toiminnoista.

Alustuksissa ja keskusteluissa tuotiin tois-
tuvasti esiin näyttövaatimuksen hättävaikeu-
det. Kun arviointitutkimuksen tulokset ei-
vät vahvista ohjelman menestyksellisyttä,
selityksenä ei välttämättä ole toiminnan te-
hottomuus vaan huono arviointitutkimus.
Alussa mainituissa raporteissa todetaankin,
että kokeellisen tutkimuksen asetelmat toimi-
vat huonosti ehkäisevän päihdetyön arvioin-
nissa. Useimpien mielestä Cochrane-keskuk-
sen meta-analyysit ovat päihdetyössä par-
haimmillaan hyvän rengin asemassa, mutta
isännäksi niitä ei saisi päästää. Samanlaisia
arvioita on esitetty D. Whiten ja M. Pittsin
(1997) raportista, jossa tarkastelu keskitettiin
kokeellisiin asetelmiin.

Arvioinnin ongelmat eivät kuitenkaan oi-
keuta kokonaan unohtamaan satojen arviointi-
tutkimusten ja -katsausten aineistoa. Evalu-
ation Review'n teemanumerossa oltiin erityi-
sen huolestuneita paitsi arvioinnin unohtami-
sesta myös sen väärinkäytöstä. Thomas So-
welliin viitaten Gorman (1998) toteaa, että
monissa sosiaalisissa ongelmissa edetään
usein nelivaiheisesti: ensin todetaan tilanteen
ajautuneen kriisiin, seuraavaksi määritellään
politiikka kriisin ratkaisemiseksi, kolman-
neksi sosiaalinen ongelma kaikesta huolimatta
vaikeutuu ja neljänneksi politiikan puhe-
miehet selittävät, että ilman valittua toiminta-
linjaa ongelma olisi vieläkin vaikeampi kuin
se nyt on. Kun valistusinvestoinneista huoli-
matta huumeongelma kasvaa, vastaukseksi
tarjotaan lisää valistusta.

Evaluation Review'n erikoisnumeron joh-
dantokirjoituksessa J. H. Brown ja I. G. G.
Kreft (1998) kuvaavat arvioinnin ja toiminnan
suhteen monisäikeisyyttä. Pulmallisia ovat
varsinkin ne arvioinnit, joissa ohjelman kehiti-

täjät vastaavat myös arviointitutkimuksesta. Interventiotutkijoilla näyttää olevan erityistä taitoa löytää myönteisiä tuloksia ja tulkintoja. Keskeisiä ongelmia ovat 1) tutkimusasetelmen yksipuolisuus, 2) tulosten valikoiva raportointi, 3) median omaperäiset tulokset arviointitutkimusten tuloksista, 4) haitallisten vaikutusten sivuuttaminen joko tutkimattomina tai tarkoituksellisesti sekä 5) ohjelmien ja politiikkojen tulkitseminen tulokselliseksi, kunnes toisin on osoitettu.

Näytön vaatimus ja taloustieteen soveltaminen terveyden edistämiseen tulevat väistämättä aiheuttamaan hämmennystä. Ehkäisevässä päihdetyössä monilla toimijoilla on pelissä paljon enemmän kuin pelkästään ammatilliset haasteet. Henkilökohtaiset kokemukset, ahdistukset ja ihanteet yhdistyneenä vuosien uurastukseen nostavat helposti karvat pystyyn, kun aletaan epäillä ahkeroinnin hyödyllisyyttä ja vaatia näyttöä.

Yhdysvalloissa on 70-luvulta alkaen investoitu suuria summia huumetyöhön ja myös sen tutkimukseen. Britteinsaarilla samat kysymykset ovat olleet näkyvästi esillä 80-luvulta alkaen. Vaikka muissa maissa kertyneet kokemukset ja tutkimustulokset eivät ole suoraan sovellettavissa Suomeen, voisimme niistä kuitenkin jotain oppia. Esimerkiksi uusista ohjelmatuotteista on kansainvälisessä kirjallisuudessa usein varsin mittavaa aineistoa, johon kannattaisi tutustua suomalaisia sovellutuksia valmisteltaessa.

TÄRKEITÄ TULOKSIA

Alussa mainituista raporteista ja artikkeleista herkullisinta luettavaa oli D. C. Gottfredsonin työryhmän (1998) arviointi oman interventionensa menestyksestä. Työryhmä rakensi 1990-luvun alussa kouluun demonstraatio-ohjelman, johon yhdistettiin parhaat palat useista eri ohjelmista. Viiden vuoden työn monipuolisessa arvioinnissa päädyttiin toteamaan, että ohjelma ei muuttanut ongelmakäyttäytymisen muotoja, ei myöskään vähen-

tänyt huumeiden käyttöä eikä muuttanut näiden ongelmakäyttäytymisten määreitä (Gottfredson & al. 1998, 338).

Gottfredsonin työryhmä pyrki löytämään selityksiä tehottomuuteen. Sen mielestä olennaisia asioita eivät olleetkaan ohjelman sisällöt sinänsä vaan koulun koko tilanne, johtajuus, opettajien suhtautuminen, avainhenkilöiden vaihtuminen viiden vuoden aikana ja muut vastaavat kouluuyhteisön arkielämän realiteetit. Tässä tiivistyykin yksi arviointikirjallisuuden perussanomista: tuotteistetut opetuspaketit ja valistusohjelmat saattavat näyttää tutkimusasetelmassa ja tutkijoiden vetäminä tuloksellisilta, mutta niiden teho katoaa koulujen arkielämässä ja erityisesti niissä kouluissa, joissa on eniten pulmia.

Tässä vaiheessa suomalaisen päihdetyön ahertajan mieleen todennäköisesti nousee kysymys 80-luvulta alkaen markkinoitujen ”uuden sukupolven” huumevalistusohjelmien, esimerkiksi ”Uskalla”-ohjelman tuloksellisuudesta. Arviointikatsauksen mukaan kyseessä ei tosiasiaa ollut uusi sukupolvi, vaan pikemminkin jo 1800-luvun loppupuolella kiteytyneen toimintamallin (just say no) pukeminen ajanmukaisiin vaatteisiin. Samalla kun Suomessa uskotaan ”Väga”/”Uskalla”-ohjelmiin, Yhdysvalloissa sen kantaisät – D.A.R.E.-ohjelmat – ovat jo korvautumassa seuraavilla tuotteilla. Yhtä vaikea on löytää kestävää näyttöä itsetuntoa tai sosiaalisia taitoja painottavien ohjelmatuotteiden tuloksellisuudesta.

Vaikutuksia haettaessa on tärkeä pitää mielessä myös haittavaikutusten mahdollisuus. Useimpien suoraan lapsiin ja nuoriin kohdistuvien ohjelmatuotteiden haittavaikutuksista alkaa kasautua näyttöä. Ydinkysymys näyttää olevan vaikutusten riippuminen siitä, millaisia kokemuksia oppilaille on kertynyt kotona ja koulussa, ja erityisesti siitä, mikä on heidän suhteensa yleisemmin aikuisten ja koulun vallitseviin arvoihin. Kun oppilas on jo ajautumassa ristiriitoihin aikuisten maailman kanssa ja näkee kotonaan ja toveripiirissään päihteiden käyttöä ja omiakin kokemuksia on

kertynyt, koulun huumevalistusohjelmat saattavat osaltaan jopa vauhdittaa vieraantumista kouluyhteisöstä (Gorman 1998; Gottfredson & al. 1998).

Yksittäisten ohjelmatuotteiden sijasta tästä arviointikirjallisuudesta näyttää nousevan tärkeimmäksi kysymykseksi oppilaan ja hänen vanhempiansa sekä myös oppilaan ja hänen koulunsa väliset suhteet. Hieman samansuuntaisia ajatuksia löytyy tuoreesta kotimaisesta yhden kouluyhteisön tapaustutkimuksesta, jossa nostettiin tärkeäksi kysymykseksi opiskelijoiden ja kouluhenkilöstön välinen kommunikaatiokatkos (Jaatinen & al. 1998). Parasta ehkäisevää päihdetyötä näyttäisi olevan koko kouluyhteisön toiminnan tehostaminen sivuraiteille ajautumassa olevien oppilaiden tukemisessa ja sitomisessa kouluun. Gottfredsonin työryhmä (1998, 334) suosittelee tutkimuksen ja toiminnan kohdistamista ensisijaisesti kouluyhteisöön: "... selvitetään yhteisön niitä ominaisuuksia, jotka parhaiten ennakoivat organisaation valmiuksia omaksua muutoksia, kehitetään diagnostisia menetelmiä toimintaympäristön jakamiseksi eri tasoihin tuen tarpeen mukaan ja räätälöidään tuen strategioita erikseen näille ympäristöille ... Ehkäisytoiminnot voisi olla hyvä tuoda kouluihin vaiheittain alkaen ryhmäytymisen ja johtajuuden tukemisesta ja vahvistamisesta, ennen kuin pyritään saavuttamaan suurempia muutoksia."

Näissä raporteissa ajankohtaiseksi haasteeksi nousee ehkäisevän päihdetyön ankkuroiminen lähiyhteisön arkeen. Tämä painotus näkyy Englannin raportin nimessäkin (Huumeongelma ja ympäristö). Mikään ohjelma sinänsä ei näytä tarjoavan ratkaisua. Olennaista on erilaisten toimenpiteiden viisas yhdistäminen monitasoiseksi kokonaisuudeksi paikallisten olosuhteiden mukaan (Home Office, 1998, xvii): "Katsauksesta päättelemme, että tiedämme edelleen varsin vähän siitä, mikä toimii tehokkaasti yhteisötason huume-ehkäisyssä, mutta tästä huolimatta käytettävissä olevan näytön perusteella useista eri lähestymistavoista ja toiminnoista koostuvat ohjel-

makokonaisuudet näyttävät lupaavimmilta." Suomalaisittain tuntuisi luontevalta kutsua tätä viisautta ammattitaidoksi. Ehkäisevä päihdetyö ja myös huumevalistus vaativat ammattitaitoa, jossa yhdistetään paikallisen yhteisön tuntemusta ja tutkimuksen, kirjallisuuden ja vuosikymmenien kuluessa kertyneen ammatillisen kokemuksen tuloksia.

Näiden teemojen lisäksi kiistelty kysymys on, pitäisikö ehkäisevä päihdetyö ja niin muodoin myös valistus suunnata yhdistettynä koko tupakka-, alkoholi- ja huumekokonaisuuteen vai olisiko viisaampaa tarkastella kutakin aineryhmää erikseen. Yhdysvalloissa on ollut taipumusta painottaa yhdistettyä toimintaa, britit puolestaan ovat mieltyneet erillisiin ohjelmiin. Home Officen (1998) uusin raportti etenee kuitenkin kokonaiskuvan suuntaan. Vaikka suoraviivaiseen porttiteoriaan ei langettaisikaan, addiktioiden nostaminen samanaikaisesti pöydälle saattaa olla 2000-luvun suunta.

Näiden päätelmien summana joudun kysymään, onko ehkäisevää päihdetyötä ja erityisesti huumeiden kysynnän vähentämistä pidetty liian helppona haasteena. Kun ratkaisuksi esitetään lyhytkestoisia projekteja, valistuspaketteja ja monenlaista kansalaisaktiivisuutta ilman ammatillista tukea ja suunnitelmallisuutta, toiminta-ajatukseen on sisällytetty oletamus melko helposta ongelmasta. Tämä nousee hyvin esiin kouluohjelmien arvioinnissa. Jos ohjelmaan varattu tuntimäärä jää alle 15 oppitunnin lukukaudessa, ei näytä ole syytä odottaa mainittavia vaikutuksia, vaikka toteuttajat olisivat millaisia guruja tahansa. Lasten ja nuorten altistuminen ohjelmalle jää arjen kaikkien muiden virikkeiden keskellä selvästi alle vaikutuskynnyksen.

MITÄ HUUMEVALISTUKSELLA OIKEIN TARKOITETAAN?

Huumevalistuskeskustelun hankalimpia sudenkuoppia on kielen jäsentymättömyys. Sana valistus merkitsee kovin erilaisia asioi-

ta. Varsin pitkälle valistuksen sisältöä venytettiin esimerkiksi silloin, kun puhtaisten ruiskujen jakamista huumeiden käyttäjille alettiin kutsua huumevalistukseksi. Saman käytännön mukaan allergialääkkeiden määräämistä voisi kutsua allergiavalistukseksi. Onhan siinä tärkeää opastaa potilasta välttämään allergeeneja. Päihdekeskustelussa puhutaan usein valistuksesta silloinkin, kun kohderyhminä ovat terveys-, sosiaali- ja opetusalan ammattilaiset. Muissa yhteyksissä vastaavaa toimintaa kutsutaan tavallisesti ammatilliseksi perus-, jatko- ja täydennyskoulutukseksi.

Oma pulmansa nousee ehkäisyn ja hoidon jyrkästä erottelusta ja valistuksen rajaamisesta tässä yhteydessä ehkäisyyn. Toimintoina valistus, opetus ja neuvonta eivät sinänsä ole spesifisiä ehkäisylle, vaan kuuluvat yhtä hyvin laadukkaaseen hoitoon. Esimerkin voisi ottaa toiselta sisältöalueelta. Laajamittainen Viagraa koskeva joukkoviestintä tuntuisi sopivan paremmin uuden hoitomahdollisuuden ovelan markkinoinnin kehikkoon kuin seksuaalivalistuksen sateenvarjon alle.

Valistuksen väljä ja suorastaan holtiton käyttö johtunee pääosin siitä, että arkikieli ja sen mielikuvat ovat riittäneet päihdekeskustelussa. Ammatillisissakaan julkaisuissa kirjoittajilta ei ole odotettu sanomansa yhdistämistä aikaisempaan kirjallisuuteen. Näin kieli, käsitteet ja sisällöt ovat jääneet usein ”tekiänsä näköisiksi”. Valistuskeskustelun käsitteellinen jäsentäminen ja kivi kiveltä rakentaminen – siis aikaisempaan kirjallisuuteen ja keskusteluun viittaaminen ja oman sanoman suhteuttaminen siihen – tuntuisi välttämättömältä, kun tavoitellaan toiminnan todellista tehostamista. Yhden lähtökohdan tarjoaa terveyskasvatuksen suomalainen kirjallisuus, jossa valistukselle on pyritty löytämään täsmällisempää sisältöä rajaamalla se tarkoittamaan joukkotiedotuksen terveysviestintää. Asiantuntijan ja ryhmän vuorovaikutustilannetta on kutsuttu opetuksiksi. Asiakkaan ja ammattilaisen vuorovaikutus on tässä jäsentelyssä neuvontaa.

Ehkäisevässä päihdetyössä ja huumevalistuksessa on tullut tavaksi puhua kroonisten tautien prevention perinteistä lainatuilla primaari-, sekundaari- ja tertiaariprevention käsitteillä. Tässä katsannossa korostetaan usein, että ehkäisy on arvokkaampaa kuin hoito: tärkeintä on panostaa mahdollisimman varhain nuorten huumevalistukseen. Lähtöolettamuksena on, että valistus estää lasten ja nuorten siirtymistä huumekekeilijöiden joukkoon.

Primaari-, sekundaari- ja tertiaariprevention käsitteet nostavat toiminnan punaiseksi langaksi taudin ja tässä tapauksessa huumeongelman luonnollisen kulun yksilötasolla. Luonnollinen historia pätkitään kahdesta kohtaa. Ensiksi on tärkeää sopia diagnostisista kriteereistä samalla tavalla kuin esimerkiksi verensainetaudin toteamisessa: millainen huumeiden käyttö muuttaa ihmisen ”potilaaksi”/”huumeongelmaiseksi”, jonka elämään on oikeus ja velvollisuus puuttua. Toisen kynnyskysymys on varhaisen toteamisen ja puuttumisen muuttuminen hoidon kautta kuntoutukseksi, jolloin voidaan puhua myös teriaarisesta preventiosta.

Tartuntatautiin kaksivaiheinen preventiokäsitys laajeni kolmivaiheiseksi 1950-luvun puolivälissä Yhdysvalloissa kroonisten tautien preventiokehittämissä ilman perusteellisempää teoreettista pohdintaa. Huumeiden käytön leviäminen ei kuitenkaan helposti asetu kroonisen taudin eikä myöskään tarttuvan taudin malliin. Tartuntatautiin termeillä huumeiden käyttäjää voidaan pitää taudin kantajana, jonka rooliin kuitenkin aidosta taudin kantajasta poiketen lähes aina kuuluu taudin aktiivinen levittäminen. En tunne tilanteita, joissa huumeiden käyttö olisi levinnyt nopeasti ilman käyttäjien merkittävää panosta uusien käyttäjien rekrytoinnissa. Tehokasta huumemarkkinointia on siis vaikea rakentaa, jos alueella ei vielä ole olemassa riittävästi käyttäjistä muodostuvaa infrastruktuuria.

Jos tämä tulkinta huumeongelman olemuksesta hyväksytään, tärkeä ja ehkä tärkein kohderyhmä huumeiden kysynnän vähentämissä koostuu käytön vakiintumisvaiheessa olevista nuorista. Jos heidän käyttönsä vakiintumista saadaan hidastettua ja ehkäistyä, voidaan hidastaa huumemarkkinoinnin infrastruktuurin kasvua. Kun käyttäjien määrä on vielä hallittavissa, tuntuisi tärkeältä investoida mahdollisimman nopeasti potentiaalisten käyttäjien varhaiseen tukemiseen ja hoitoon. Kroonisten tautien preventiossa kehittyneen koko väestöön kohdistuvan mallin sijasta saattaisi olla tuloksellisempaa keskittyä tehokkaaseen toimintaan ja tukeen niissä ympäristöissä ja tilanteissa, joissa kokeilun vakiintuminen käytöksi ja käyttäjän joutuminen osaksi markkinointiverkostoa on todennäköisintä. Terveyskasvatuksen terminologian mukaan silloin siirrytään valistuksen haasteista enemmän kohderyhmänsä huolellisesti hakevaan opetukseen, neuvontaan ja hoitoon.

Viime kädessä tämänkin toiminta-ajatuksen tuloksellisuus riippuu siitä, osaammeko toimia oikein niissä ympäristöissä ja tilanteissa, joissa käytön vakiintumisen mahdollisuus on suuri, ja edelleen siitä, osaammeko auttaa niitä lapsia ja nuoria, joiden elämässä huumeet alkavat ottaa sijaansa. Auttamisen taitotieto ja osaajat eivät synny tyhjästä. Taaskin kysymys on paljolti siitä, miten vaikeaksi haaste koetaan. Jos se koetaan yhtä vaikeaksi kuin syövän ja sydänveritulpan hoito tai työturvallisuuden parantaminen, on varauduttava saman tason investointeihin kuin sytostaattien, ohitusleikkausten ja työsuojelun kehittämisessä.

Kaupallista intressiä auttamisen ja hoidon tutkimus- ja kehitysinvestointeihin ei kuitenkaan ole, ei myöskään ammattijärjestöjen painovoimaa. Veikkaus- ja rahapelituotoilla on tuettu liikuntatutkimusta. Järjestäytyneen urheilutoiminnan ilmeinen tehokkuus nuuskan levittämisessä tuskin vielä riittää perusteeksi veikkausvoittovarojen huomattavaan sijoittamiseen addiktioiden hoidon vahvistamiseen. Näin ainoaksi vaihtoehdoksi jäävät julkinen

sektori, valtio ja kunnat. Jos ne eivät ole valmiita sijoittamaan auttamisen ja hoidon kehittämiseen, muualta on vaikea löytää riittävän suuria investointeja.

Tässä kohdin palataan valistususkon haittavaikutuksiin. Kun valtion ja kuntien päättäjille jatkuvasti tarjotaan ratkaisuksi valistusta ja pääasiallinen rahoitus löytyy heidän vastuullaan olevien budjettien ulkopuolelta, auttaminen ja hoito eivät saa ongelmien vakavuuden vaatimia investointeja. Esimerkiksi alkuvuodesta 1993 valmistunut Stakesin opioidiriippuvaisten narkomaanien hoitotyöryhmän ehdotus yliopistollisesta monikeskustutkimuksesta unohtui kokonaan sosiaali- ja terveysministeriössä.

Gottfredsonin työryhmän (1998) ja Gormanin (1998) pohdinnat yhdessä edellä esitetyn jäsentelyn kanssa antavat ainakin minun mielessäni vahvaa tukea sille, että nuorten huumeiden käytön vähentämisessä tehokasta toimintaa voisi olla tuen ja auttamisen kohdistaminen niihin ympäristöihin ja tilanteisiin, joissa käytön vakiintumisen mahdollisuus on suuri. Toinen tärkeä haaste yksilö- ja perheitasolla on käyttäjien mahdollisimman varhainen auttaminen ja hoitaminen. Riittävien panosten saaminen tutkimus- ja kehitystyöhön ja ammattitaidon vahvistamiseen kentällä jo toimivien ammattiauttajien keskuudessa on kuitenkin vaikeaa niin kauan, kuin valtion ja kunnan päättäjät huokutellaan uskomaan paljon pienemmillä investoinneilla toteutuviin ja julkisuudessa hyvin näkyviin huumevalistusprojekteihin.

TARVITAANKO VALISTUKSESSA
PROFESSIONAALISTA ASENNETTA JA
AMMATTITAITOA?

Suomalaisessa huumevalistuksessa on varsin vähän ollut esillä ammatillisen osaamisen vaatimus. Omakohtainen kokemus (entiset käyttäjät) tai nuoruus (tukioppilaat ala-asteen päihdevalistajina) on katsottu toimiviksi vaihtoehdoiksi koulutuksen ja kokemuksen kautta kertyneelle ammatilliselle taitotiedolle.

Vastaavasti voitaisiin ajatella, että seksuaalikasvatuksessa hyviä kasvattajia löytyisi sekaisin ammattilaisista tai parisuhdekokemuksiinsa juuri pettingiin edenneistä teineistä. Ammattitaidon vaatimatonta asemaa osoittaa sekin, että parin viime vuosikymmenen aikana on Suomessa investoitu satoja miljoonia päihdevalistukseen, mutta opetus-, sosiaali- ja terveysalan ammatilliseen koulutukseen ei ole tarjolla ajanmukaisia päihdevalistuksen oppikirjoja.

Mielenterveystyössä ja perhesuunnittelussa pidetään yhä tärkeämpänä professionaalisen asenteen vahvistamista mahdollisimman varhaisessa ammattiin valmistautumisen vaiheessa. Auttajan täytyy selvittää omaa suhdettaan seksuaalisuuteen ja mielenterveyteen, jotta hänellä on edellytyksiä menestyksellisesti auttaa asiakkaitaan. Päihdetyön koulutuksessa on usein esillä puheeksi ottamisen vaikeus. Tuoreessa koulu yhteisön tapaustutkimuksessa keskeisiksi havainnoiksi nousivat kommunikaatiokatkokset opiskelijoiden ja henkilöstön kesken: kun huumeet tulivat koulun arkeen, aikuisilta loppuivat keskustelun eväät.

Kirsti Määttäsen valmistumassa oleva raportti (Soikkeli 1998b) sisältää paljolti samanlaisia pohdintoja, joita Evaluation Review -lehden erikoisnumerossa esitetään, kun päihdevalistusta katsotaan lasten ja nuorten silmin. Valistajilla on usein niin vahva oma sisäinen näkemyksensä hyvästä valistuksesta, että heidän on vaikea löytää aitoa yhteyttä edessään olevien lasten ja nuorten mieleen. Sen sijaan että tukioppilaat antavat nuoremmille päihdevalistusta, heillä voisi olla varsin paljon opetettavaa aikuisille, oman koulunsa opettajille, oppilashuollon henkilöstölle ja myös vanhemmille. Näin tukioppilaat toisivat viestejä lasten ja nuorten maailmasta aikuisille, eivät aikuisten maailmasta lapsille ja nuorille.

Varsinaisen ammattitaidon rinnalla professionaalinen asenne sisältää myös eettistä vastuuta niistä prosesseista, joita valistushetket käynnistävät nuorten mielissä ja keskuudes-

sa. Koulutyön usein aika harmaassa arjessa melko pienetkin peruskikat auttavat kehittelytunnelmaltaan lautoituneen vuorovaikutustilanteen murrosikäisten nuorten kanssa etenkin silloin, kun esillä on huumeiden kaltainen myyttinen ongelma. Mitä paremmin vuorovaikutushetken tunnelmointi onnistuu, sitä todennäköisemmin nuorten mielissä virinneet prosessit etenevät pitkään omia teitään. Silloin tärkeäksi tulee oman lähiyhteisön aikuisten valmiudet viisaasti vastata nuorten esittämiin haasteisiin. Jos nämä valmiudet puuttuvat, prosessit jäävät nuorten salattuun maailmaan ja niiden eteneminen haitalliseen suuntaan on mahdollista yhtä hyvin kuin eteneminen valistajan toivomaan suuntaan. Toistaiseksi tiedämme vähän intensiivisten huumevalistustuokioiden välittämistä ja vielä vähemmän niiden pitkäaikaisemmista vaikutuksista. Tässä yhteydessä arviointitutkimusten suositukset opetuksen volyymistä löytävät lisäperusteita: kun valistaja ja nuoret kohtaavat esimerkiksi 15 kertaa lukukauden aikana, on paljon helpompaa ottaa kannettavakseen vastuu opetustilanteiden viirtämistä prosesseista kuin yhteen tai parhaimmillaan muutamaan kertaan rajoittuvissa tapaamisissa.

Suomalaisessa tilanteessa ei ole helppoa löytää sellaisia menettelyjä, joissa koulun ulkopuoliset päihdetyön asiantuntijat voisivat olla yli 10 oppitunnin kokonaisuuksissa opettajina. Käytännössä tähän voitaisiin kuitenkin päästä, jos koulu yhteisön omilla ammattilaisilla olisi kohtuullinen osaaminen myös päihdepuheiden puheeksi ottamisessa. Itseasiassa jokaisen nuorten parissa toimivan ammattilaisen olisi hyvä tällä alueella omata ainakin hie- man enemmän osaamista kuin keskimääräisellä baaritiskin ääressä päihdeistä puhuvalla kansalaisella on. Päihdepuheen tulisi olla mukana kaikkien opettajien, sosiaalityöntekijöiden ja terveysammattilaisten perus-, jatko- ja täydennyskoulutuksessa.

Tutkimuksen ja kehittämistyön rinnalla toinen merkittävä investointien suunta voisi siis olla lasten ja nuorten parissa toimivien am-

mattiauttajien kouluttaminen päihdetyöhön. Kaikkien ammatillisen koulutuksen keskus-
ten tulisi kohtuullisessa määrin olla myös
päihdetyön osaamiskeskus, jotta menes-
tyksellinen koulutus olisi mahdollista. Tästä
olisi myös toisensuuntaista hyötyä. Kun kun-
nissa tarvitaan tukea ja konsultaatioita, tun-
tuisi luontevalta ensin etsiä asiantuntemusta
lähimmästä sosiaali- tai terveysalan koulutus-
yksiköstä.

LOPUKSI

Aikuisten on vaikea ahdistumatta seurata
omassa ympäristössään lasten päihteiden
käytön lisääntymistä. Kun tutkimukset toistu-
vasti vahvistavat arkihavaintoja, ahdistus
kasvaa entisestään. Tähän keittoon voi tulla
kirpeäksi mausteeksi oman perheen tai tutta-
vien lasten kasvava päihteiden käyttö. Ahdis-
tus vaatii tekemään jotakin mahdollisimman
pian. Tekeminen on ahdistuneelle aikuiselle
terapiaa. Tuntuu vastuuttomalta vaatia, että
lasten päihdeongelman kaatuessa päälle pi-
täisi pysähtyä lukemaan kirjallisuutta, kes-
kustelemaan, arvioimaan, tutkimaan ja kehit-
tämään. Lapset varttuvat ja sortuvat päihtei-
siin samalla, kun tutkijat tutkivat ja kehittäjät
kehittävät.

Kaiken tämän keskellä olisi kuitenkin py-
sähdyttävä viileästi arvioimaan, miten vai-
kean haasteen kanssa oikein olemme tekemi-
sissä: Ovatko investoinnit lainkaan oikeassa
suhteessa ongelman vakavuuteen? Mitä muu-
alla maailmassa on opittu? Mihin ennakoim-
me tällä toimintalinjalla päätyvämmme viiden
tai kymmenen vuoden päästä? Millaista osaa-
mistä, infrastruktuuria ja ongelmien hallintaa
rakennamme? Kasaantuuko kokemus teke-
misestä vähitellen vahvistuvaksi osaamiseksi?
Vaikuttaako tekemisemme päihteiden kys-
yntään? Saavatko päihdeongelmiin ajautu-
neet aikaisempaa tehokkaampaa tukea ja hoi-
toa?

Nopeat poiminnat muutamasta satunnai-
sesti vastaan tulleesta arviointiraportista an-

toivat edellä aiheen epäillä aikuisten ahdis-
tuksesta nousevan ja hyvin motivoituneen,
mutta samalla varsin vähän kysymyksiä aset-
tavan päihdevalistuksen hyötyjä suhteessa
haittoihin. Jos olisi mahdollisuus yksityiskoh-
taisemmin perehtyä tähän kirjallisuuteen,
päätelemät täsmentyisivät ja voisivat muuttua-
kin. Toistaiseksi ei ole helposti löytnyt näyt-
töä tueksi sellaiselle valistukselle, jossa valis-
tajat tulevat tutun ympäristön aikuisryhmän
ulkopuolelta vaikuttamaan suoraan lapsiin ja
nuoriin. Vaihtoehtona on mittaluokkatarkis-
tus päihdeongelman vakavuuden arvioinnissa
ja uuteen arviointiin kohtuudella suhteutuvat
investoinnit tutkimukseen, kehittämistyöhön
ja koulutukseen. Suunnitelmallisissa ja riittä-
vän laajoissa pitkäjänteisissä monitasoisissa
demonstraatioprojekteissa voidaan testata ja
kehittää työtapoja ja näin vahvistaa ammatti-
taitoa.

Välitön haasteemme voisi olla päähuomion
kohdistaminen lasten ja nuorten lähiympäris-
tössä oleviin aikuisiin. Tärkeintä voisi olla
luottamuksellisten aikuissuhteiden rakenta-
minen lapsille erityisesti silloin, kun omat
vanhemmat eivät siihen kykene. Lapsia lähel-
lä olevien aikuisten tulisi omaksua yhä pa-
remmat valmiudet puhua viisaasti heidän
kanssaan huumeista. Varsin avoimeksi jää
kysymys huumeista koskevan erityisen ope-
tuksen järjestämisestä koulussa. Tarvitaanko
erityisiä huumeopetustilanteita vai toimisi-
vatko parhaiten sellaiset avoimet keskustelut
ja pohdinnat, joissa koulun omat aikuiset ovat
valmiita tarvittaessa vastaamaan oppilaiden
esittämiin haasteisiin? Olisi kiintoisaa testata
ehkäisevän päihdetyön kouluohjelmaa, jossa
koulun erityisenä tavoitteena olisi rakentaa
mahdollisimman toimiva koulun työyhteisö,
tukea tehokkaasti oppimisvaikeuksiin ajau-
tuvia, reagoida viipymättä ja viisaasti koulu-
kiusaamiseen ja myöhästymisiin/poissaoloi-
hin sekä mahdollistaa avoin keskustelu päih-
teistä ja erityisesti huumeista aina silloin, kun
se on oppilaiden mielestä ajankohtaista.

Viime kädessä keskeisin kysymys on päih-
deongelman vakavuuden arvioiminen ja tut-

kimus- ja kehitysinvestointien sekä ammatillisen koulutuksen panosten riittävyys suhteessa haasteiden vaativuuteen. Missä olisimme työsuojelun kehittämässä tai syöpä- ja

sydäntautien vähentämisessä, jos olisimme pitäneet samoihin toimintamalleihin ja vastaaviin voimavaroihin, joilta nyt odotamme tuloksia päihteiden käytön vähentämisessä?

KIRJALLISUUS

Bishop, J. & Brown, S. & Whitear, B. & Jones, E.: Review of the organization and delivery of substance misuse education in four local authorities in South Wales. In: Book of Abstracts. International Conference: Working together for better health. 23-25 September 1998, Cardiff

Brown, J. H. & Kreft, I. G. G.: Introduction to the special issue. *Evaluation Review* 22 (1998): 1, 3-14

Gorman, D. M.: The irrelevance of evidence in the development of school-based drug prevention policy, 1986-1996. *Evaluation Review* 22 (1998): 1, 118-145

Gottfredson, D. C. & Gottfredson, G. D. & Skroban, S.: Can prevention work when it is needed most? *Evaluation Review* 22 (1998): 3, 315-339

Home Office: Drug misuse and the environment. A report by the advisory council on the misuse of drugs. London: Stationary Office, 1998

Jaatinen, J. & Kaukonen, O. & Warsell, L. & Halmeaho, M. & Ahtola, R.: Huumeet ja kouluyh-

teisö. Konstruktionistinen tapaustutkimus. Tutkimuksia 91. Stakes 1998

Ludbrook, A. & Farrar, S.: Health Promotion: an evidence based future. Report on HERU Policy Conference 1997. *Health Bulletin* 56 (1998): 6, 35-45

Soikkeli, M.: Onko huumevalistus lopetettava vai aloitettava? *Yhteiskuntapolitiikka* 63 (1998): 4, 357-366. 1998a

Soikkeli, Markku: Tutkija pitää ohjelmia puutteellisina. *Neuvoa Antavat* 1998: 3, 11. 1998b

Welsh Office/Drug & Alcohol Unit: A Strategic Prevention Action Plan for Drugs and Alcohol in Wales. Cardiff 1998

White, D. & Pitts, M.: Health promotion with young people for the prevention of substance misuse. Health promotion effectiveness reviews. Health Education Authority. London 1997

Zero Effects of Drug Prevention Programs: Issues and Solutions. Special Issue. *Evaluation Review, A Journal of Applied Social Research* 22 (1998): 1, 1-145.